

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

A ZENEHALLGATÁS ÖRÖME

Nagyon egyetértettünk Kulcsár Szabó Ernővel, amikor azt javasolta, az egyetem magyar irodalommal foglalkozó tanszékének nevét bővítsük, legyen Irodalom és Művészettudományi Tanszék. Valósággá vált, amiről régóta álmodoztunk, párhuzamosan lehetett foglalkozni a különböző, egymásra azonban rímelő, művészeti ágakkal, József Attilával és Bartók Bélával, Illyés Gyulával és Kodály Zoltánnal, modern íróinkkal és korunk zenéjével, Pilinszkyvel és Kurtág Györggyel.

Közbe-közbe elgondolkodhattunk azon, hogy a magyar irodalom a legújabb korban néhány kiemelkedő írója munkásságával nemzetközi figyelmet keltett, míg legnevesebb karmestereink és előadóművészeink már korábban világszerte ismertek lettek, lemezfelvételek sora őrizte játékokat, zenei elképzeléseiket. Első lemezemen is magyar karmester, Reiner Frigyes (a borítóján Fritz Reiner) Bach 3. és 4. *Brandenburgi versenyt* vezényelte, megalapozva a zeneszerző iránt érzett mélységes tiszteletemet és szeretetemet. Amikor Bartha Dénes a Bartók-teremben ezekről a versenyművekről adott elő, a sorozat hatodik darabját is lejátszotta, akkora hatást tett rám, hogy évekig üldöztem a felvételt, amely akkoriban ritkaságnak minősült. Azóta persze változott a helyzet, a brandenburgi versenyeknek számtalan lemeze ismert, „hagyományos”, azaz korhű előadásban éppen annyi, mint nagyzenekari megszólaltatásban. Ki –ki válogatható ízlése szerint. A korhű zenélés elkötelezettjei bizonyára ironikus mosoly keretében vennék tudomásul, mennyire közel áll szívemhez a Pablo Casals vezényelt Pradesben készült felvétel, amely annak is bizonyítéka Casals itt készített többi lemezével egyetemben, hogy a művészetek néha erősebbek a diktatúrájánál. A Pradesba visszavonult Pablo Casals magatartása ösztönző például szolgált, odavonzotta azokat a nagy zenészeket, akik hittek a művészetek jóra indító küldetésében. Sokan voltak ilyenek Európában, de az érzak elnyomta hangjukat. Pradesban azonban évről-évre megszólalt Bach és a többiek zenéje, Hitler, Sztálin, Mussolini, Franco és a többiek elmúltak, de ezek a lemezek megmaradnak és a békeesség, a kiküzdött lelki béke megingathatatlan erejét sugallják.

Az évek során rádöbbentem, mekkora karmester volt Fricsay Ferenc, akinek mindössze másfél évtized adatott, hogy kivívja Európa megbecsülését. Édesanyám az ő édesapjáról szegedi zenei tapasztalatai alapján mondott egyet-mást.

A fia, az 1914-ben született Ferenc ugyancsak Szegeden kezdte pályáját, s jó érzékkel szerződött a vasfüggöny leeresztése előtti évben 1947-ben a bécsi Staatsoperhez, amely nemzetközi karrierje kiindulópontja lett. 1963 elején hunyt el, Európa gyászolta, itthon azonban nem sok szó esett róla. Keveseknek adatott meg, hogy emlékeztükre olyan gesztust tegyen az utókor, mint az övére, hiszen halála után megjelentették Verdi *Requiemjének* általa készített korábbi felvételét, mint egyik legnagyobb teljesítményét. Egyik kedves lemezemen Beethoven *Hármasversenyt* vezényli. A zongoraszólót is egy Dohnányi-tanítvány magyar művész játssza: Anda Géza, aki Fricsayhoz hasonlóan Zürichben hunyt el. Ő is kora nagy művésze volt, felvették vele Mozart és Bartók Zongoraversenyeit. (Azért ezt a két zeneszerzőt említem, mert a karmester *Über Mozart und Bartók* címmel könyvet írt.) Hogy milyen laza könnyedséggel mondunk le értékeinkről, azt talán az is jellemzi, hogy a *Zenei Lexikon* magyar művészek leírásával bővített változatában Anda Géza úgy szerepel a neki szánt 9 (!) sorban, mint svájci zongoraművész.

A lemezgyűjtők ismerik a „kopó-szindrómát”, ahogy üldözni kezdünk műveket és előadókat. Így eredtem Fricsay Ferenc felvételeinek nyomába. Legutóbbi zsákmányom ez a Beethoven-felvétel, amelynek társaságában Brams *Kettősversenye* is hallható. A borító címlapján Fricsay mellett a hegedűs Wolfgang Schneiderban és egy másik világhírű magyar művész Starker János látható hangszerével a kezében...

Egy könnyűzenére szakosodott lemezboltban turkáltam abban a papírdobozban, amelyben némi lenézéssel néhány komolyzenei felvétel lapult. Itt került kezembe Orff híres *Carmina buranája*. Döbönt csodálkozással meredtem a karmester nevére: Doráti Antal — hirdette a borító felirata. (Az 1906-ban született művész Bartók, Kodály, Weiner Leó tanítványaként végzett a Zeneakadémián, a lexikon szerint „magyar származású amerikai karmester” —gutaütés!) Doráti *Egy élet muzsikája* című önéletrása jelent meg magyarul. Megtudhattuk belőle, milyen változatos pályát futott be, amelynek állomásaira szelíd iróniával és öniróniával emlékezett. Meglepetésemnek az volt a magyarázata, hogy elsősorban Haydn műveinek tolmácsolója volt ismert, remek előadója volt a zeneköltő oratóriumainak, felülmúlhatatlan miséinek, amelyek e műfaj kivételes remekei és szimfóniáinak.

Egy másik budai lemezboltban a mikrolemezek között bukkantam rá Ormándy Jenő jó ne-

hány felvételére, a többi között Bach *János-pasziójára*, *h-moll miséjére*, Händel *Messiására*. Valamennyin a világhírű Mormon kórus énekelte. „Más nincs?” — kérdeztem. Volt még a *IX. szimfónia*, de azt már megvásárolták. 30 év múlva került a kezembe.

Az aggságában sajnos irodalmi babérok megszerzésére törekvő Molnár Antal, az egyik legkiválóbb zenetudós kérdésére, melyik karmester előadásmódja áll közel hozzám, e lemezek hatására Ormándy nevét is említettem. Bár ne tettem volna! Molnár Antal arcára megvetés ült ki, s le-sújtó véleményét szóban ugyancsak megfogalmazta. Sokszor eszembe jut ez a jelenet, szégyenszemre mégsem ingatott meg Ormándy Jenő lemezeinek szeretetében. (Természetesen róla is az olvasható „magyar származású amerikai karmester”, ami elfogadható jellemzése életútjának, hiszen 22 évesen tette át székhelyét az Újvilágba és hosszú évtizedeken át a Philadelphiai Szimfonikus Zenekar vezető karmestere volt, s ezzel az együttessel készítette lemezeit.) Sokféle korszak, sok izlésforma hiteles megszólaltatójaként jellemzik a szakértők. Felvételeinek jellemzője a ritmikai tökéletesség, a nagy összefüggések kifejezésére való törekvés — ebben segítette az említett kiváló kórus —, de a humor iránt is volt érzéke. *Az állatok farsangjának* remek megszólaltatása bizonyítja. Az igazán nagyok ugyanis az emberi érzések minden árnyalatába beleélik magukat. A felejthetetlen Székely Mihály épp oly hitelesen szólaltatta meg Wagner zenéjét (a *Walkür* egyik legszebben hangzó lemezfelvételén), mint Rossini derűjét *A sevillai borbélyban* (amelynek talán legtalálóbb előadását a Lamberto Gardelli irányította magyar lemezen élvezhetjük) vagy Mozartét a *Szöktetés*...-ben.

Határ Győző életművének tekintélyes részét alkotják filozófiai tárgyú írásai. (Még hatalmasabb kötetre futná belőlük, mint elbeszéléseiből, amelyeket halála után adott ki az Arqumentum kiadó.) Elmélkedései során meglehetősen visszafogottan írt a zene szerepéről (jóllehet nagyon szerette). Ezen el-elvitáztattunk egy-egy levélváltásunk során. A zenét „másodlagosnak” mondta a szó mögött. Lehet, hogy némelyik filozófus ugyancsak így véli, ám a szavakkal hazudni is lehet, a zene nem hazudik. Az előadóművész tévedhet, ám a kottakép hűségesen követi alkotója elképzeléseit. Vladimir Pachman, a zongoraművész, amikor melléütött, így kommentálta tévedését: „Pfu, Pachman!”, ha azonban különleges nehézséget sikerült legyőznie, „Bravó, Pachman” felkiáltással ugrott föl a zongora mellől. Kun Imre emlékiratában beszámolt budapesti hangversenyéről, amelyet hatalmas várakozás előzött meg, hasonlóan egy ritka színházi előadáshoz. A hős-

bortos művész az évek során „von”-nal bővítette nevét, így bizonyára előkelőbben hangzott. Úgy tudom, vele készítették a legelső szólólemezeket, s ez aligha volt véletlen. Mindig vannak, akik így vagy úgy, de kivételes eredménnyel szolgálják a zene s általa a lélek nemesedésének ügyét. A rádióban kalandozva ütötte meg fülemet egy egészen eredeti orgona-előadás páratlan hangzása. Szédületes tempóban játszotta a művész Bach egyik toccátját, közben „hopp! hopp!” kiáltásokkal fűszerezte előadását, amelyet közönsége vastapssal honorált. Némi nyomozás után a nevét is sikerült kideríteni: Virgil Foxnak hívták. Mivel a lexikonból hiányzik, másutt próbálkoztunk. Kiderült, hogy az amerikai zenei élet egyik büszkesége volt 1980-ban bekövetkezett haláláig, nevét Bernstein és Horowitz mellett emlegették. Az első nem német származású orgonista volt, aki a lipcsei Tamás-templomban Bach-hangversenyt adhatott. A háború alatt 600 koncertet adott a katonáknak, ismét bizonyítva, hogy a művészek szava néha erősebb a fegyverek zajánál. Életének egy részében hangszerét népszerűsítette hangversenykörútjain és a televízióban, ahol saját műsora volt.

Virgil Fox hiánya is bizonyítja, a lexikonok nem tökéletesek, sőt olykor felbosszantják az olvasót. Nehéz kibékülni azzal a gyakorlattal, hogy magyar, a Zeneakadémián Bartók, Kodály és Weiner Leó irányításával tanult művészeket nem magyarokként tartják számon, hanem a befogadó ország polgáraként. Ilyenkor tünődhetünk el, miért fordulhat elő, hogy némelyek azt sem tudják, hol van Magyarország, és Budapest Bukaresttel tévesztik össze.

Amikor a vasfüggönyön kis rések keletkeztek, édesapám néha eleget tehetett külföldi meghívásainak. Ezekről az útjairól rendszerint ajándékokkal megrakodva érkezett haza, ritka lemezeket is levadászott. Esténként, ha napi munkája és küzdelmei nagyon kimerítették együtt hallgattuk kedves lemezeit (ezzel a címmel Czigány Györgynek volt remek műsora a rádióban — hol van manapság ilyen műsor?...). Nagyon kedvelte Mozart operáit, sokkal jobban, Wagneréit. Írt is erről egy jegyzetlapot, a magyar Wagner-rajongók szelíd rosszallásától kísérvé.

Talán a *Don Giovanni* volt a kedvence, abban a felvételben, amelyet Fritz Busck vezényelt a híres glyndebournei játékok egyikén. A borítón minden alkalommal büszkén szemléltük Pataki Kálmán, a legendás tenorista nevét a szölistáké között. Ugyancsak Fritz Busck tolmácsolásában hozta haza a *Figaro házasságát* is, ez anyám kedves lemeze volt. Valamelyik útján Adolf Busch és kamarazenekara megszólaltatásában ajánlották neki Bach szvitjeit. Ezt is sűrűn hallgattuk, máig egyik kedvencem Karl Richter lemeze mellett.

A két Richter, Karl és Szvjatoszlav meghatározója volt a 20. század zenei ízlésének. Az orosz zongoraművész hangszerének óriása, talán legnagyobbja volt. Nem véletlen, hogy lemezek sokasága őrzi emlékezetét, különböző sorozatokat jelentettek és jelentetnek meg különböző korszakairól és európai városokban tartott hangversenyeiről. Lenyűgöző élményemként őrzöm máig, ahogy Brahms zongoraötösét szolgáltatta meg a Tátrai-vonósnégyessel. Szegény vonósokról az előadás végén patakzott az izzadság. A sok-sok lemez között van egy egészen rendkívüli is: a Melódia szovjet lemezcég kiadásában jelent meg először, Herbert von Karajan vezényletével David Ojszrak, Szvjatoszlav Richter és Msztyiszlav Rosztropovics szolgáltatta meg Beethoven *Hármasversenyét*. Ilyen találkozás ritkán adódik a zenei életben. (Kedves lemezem az is, amelyen Karajan II. János Pál miséjének kíséretékepp Mozart *Koronázási miséjét* vezényli.)

Karl Richter számunkra máig a Bach-előadás etalonja. Ízlésünk maradi, s nyilván az is befolyásolja, hogy Richtert a fővárosban is hallhattuk. *A h. moll misét* vezényelte — óriási hatással. Kevésbé hatott a kritikusokra, akik azt is beleszámították előadásába, hogy Lipcséből, „házáját hűtlenül elhagyva” Münchenbe költözött, ott szervezte meg Bach-kórusát és zenekarát, a passiók és kantáták meg a *Messias* Pazar megszólaltatásait. (A kantáták borítóján büszkén olvashatjuk Hamar Júlia nevét a világhírű énekesek között.) Kiváló zeni ízlésére az is jellemző, hogy a világhírű trombitaművész Maurice André egy ideig az ő irányításával ismerkedett Bachhal. Maurice André egyébként többször lépett fel Budapesten, lemezeket is készített a Rolla János irányításával sok sikert elért Liszt Ferenc kamarazenekarral.

A Rózsavölgyinél pásztázva apám emelte ki a lemezek ármádája közül Beethoven egyik kései vonósnégyesét a Magyar vonósnégyes előadásában. (Székely Zoltán, Kettner Mihály, Koromzay Dénes, Magyar Gábor) előadásában. Szédítő tempóban játszottak, azóta sem hallottam hasonló löktetésben ezt a művet. Ottlik Géza mondta el édesapámnak, hogy Koromzay Dénes kedves barátja (erről ugyancsak Czigány György egyik műsorában is szót ejtett az író), ha emlékezetem nem csal, *Minden megvan* című elbeszélése főhősének egyik ösztönzője. (Micsoda szenzáció volt, amikor a novella megjelent a Vigiliában! Igaz, Ottlik mindegyik megszólalása szenzációnak minősült.)

Anyámnak külön könyvespolca volt az ágya fölött. Kedves olvasmányai voltak Guy de Pourtales zenészekről szóló életrajzi regényei. A Chopin-ról szólót ismételten kezébe vette. Apám a lengyel kultúra boltjában seregnyi Chopin-lemezt vásárolt. A fehér tokba burkolt lemezeket újra meg újra

hallgatták, s amikor lengyel zongoraművésznő Chopin-műsorral érkezett a Zeneakadémiára, ott ültek a népes hallgatóság soraiban. Aztán szivárogni kezdtek Rubinstein felvételei. Az igazi szenzációt Cziffra György lemezei hozták (a lexikon szerint a 90 éve született Cziffra „magyar származású francia zongoraművész”! Igaz, *Agyuk és írások* című önéletrajzában többször is hitet tett magyarságáról és Senlisben működő alapítványa tehetséges magyar fiatalokat is támogatott.) A művész 1956-ban telepedett le Franciaországban, de itthon is lehetett hallani, igaz nem a Zeneakadémián, hanem egy eszpresszóban, ahová az ő kedvéért zarándokoltak a zenerajongók. Hogy milyenek is látták a csendes, nehezen oldódó Chopit kortársai, arról elárul egyet-mást Liszt Ferenc könyve (*Chopin*), amelyet hasonló kiadásban jelentetett meg a Gondolat. (Az első megjelenését a Franklin Társulat gazdolta 1873-ban.) Igaza van a szöveget jegyzetekkel ellátó, kommentáló Szilasi Alexnak: Liszt romantikus írónak sem volt utolsó, némelyik leírása és jellemzése írói teljesítmény, szimfonikus költeményeinek hangulatához mérhető, s megejtő szeretettel idézi Chopin bensőséges líráját.

Egy matinén játszott a Fischer Annie a K.467.-jelű Mozart-zongoraversenyt. Szünetben ismerősünkkel beszélgettünk. Nemi lenézéssel így jellemezte az elhangzottakat: „Zoli billentése összehasonlíthatatlanul tökéletesebb”. „Zoli”, azaz Kocsis Zoltán aligha lelkesedett volna ennek hallatára. A művésznő a magyar zenélés egyik reprezentánsaként járta be Európát, játszott a legnagyobb karmesterek vezényletével, s helyet kapott — több lemezével is — a *BBC-legendái* sorozatban. Bartókot és Kodályt is népszerűsítette: az egyik BBC-kiadványon például a *Maroszlaki táncokat* adja elő, a második Liszt és Bartók művei mellett Dohnányi Ernő *No.3-as rapszódia*ját.

A világhíró magyar zongoraművészek közül mindenütt kedves vendég Schiff András. Ő a Kadosa-iskola három tüneményes zongoristájának (Kocsis Zoltán, Ránki Dezső, Schiff András) egyike, általában hatalmas programmal lép föl. Egyik kedves lemezemen Bach zongoraversenyét adja elő, ez a felvétel a legszebbek közül való, pedig sok kiválóság vette lemeze e műveket. (Szívemet mindig megdobogtatják Edwin Fischer lemezei, márcsak azért is, mert szüleim, akik személyesen hallották őt is, Giesekinget is, legendákat meséltek róla, s mindig irigykedve hallgattam, hogy a Vigadóbeli koncertet követően a Hangli hársfái alatt letelepedve Faragó György méltatta az elhangzottakat.)

Amikor Solti György ismét Magyarországon vendégszerepelt, a riporter megkérdezte, miképp szólíthatja. A karmester nemes egyszerűséggel

azt válaszolta, maestrónak. Ezzel is jelezte, hogy világszerte elismert, megbecsült művész, mestere szakmájának. Egy régi portyámon került kezembe a *Varázsfuvola* általa dirigált felvétele, amelyen az Éj királynője félelmetes nehézségű áriája elképesztő tökéletességgel szólal meg

Solti György — Sir Georg Solti — valóban a korszak legnagyobbjai közé tartozott, számtalan vendégszereplése bizonyította, s lemezei sora bizonyítja. Legszívesebben Beethoven *Missa solennisét* hallgatom előadásában, tulajdonképpen ő értette és szerettette meg velem a művet, keze nyomán éreztem és érzem Haydn miséivel egyenrangú alkotásnak.

Az élet múlásával lassanként szűkül a világ körülöttünk. A zene azonban segít, a nagy művek hallgatása közben azonban meghaladjuk gyengeségeinket és a föl-fölhabzó rosszat, hogy az ünnep ragyogásában emelkedhessünk fölfelé, az égi magasokba.

RÓNAY LÁSZLÓ

SZÖRENYI LÁSZLÓ: PETRARCA BUDAPESTEN

Tanulmányokat, esszéket, kritikákat tartalmazó kötet. Legkorábbi írása 1972-ben készült, a legutóbbi 2009-ben született. Vergilius, Petraca, Lampedusa, Rákóczi, Arany, Jókai, Riedl Frigyes, Szabó Dezső, Balassa Péter, Tózsér Árpád, Krasznahorkai László — hogy csak néhány nevet említsek a kötet témamegjelöléséül.

A magamfajta „vén róka” természetesen meg tud írni egy recenziót anélkül, hogy a tartalomjegyzéken kívül bármit is elolvasson a nyomtatott lapokon, hát még, ha évtizedek óta ismeri a szerzőt. Ezt a könyvet azonban nem lehet nem elolvasni, annyi meglepő érdekesség van benne, annyi filológiai felfedezés, rávilágítás, újraértelmezés, annyi finom észrevétel, hogy az irodalombarát olvasó nem engedheti meg magának, hogy abbahagyja az olvasást és letegye a könyvet. Tudtam a 14. századi Himfy Benedekről, de mindezidáig nem tudtam, hogy Kisfaludy Sándor a lezármazottja volt, és arra sem gondoltam, hogy amikor ez a Himfy Benedek csapatával a pádovaiakat támogatta Velence ellen, és a győztes csata után diadalkapun vonult be a városba, Petrarca láthatta őket, láthatta a magyar katonákat. Nagy dolog? Talán nem nagy dolog, de jelzésszerű felütése a könyvnek, hogy országunk, Magyarország korai, hogy úgy mondjam testi kapcsolatban volt Itáliával és az itáliai kultúrával. Sok ehhez hasonló narratív mozzanatot találunk a kötetben, egyébként is előadásmódját

elejétől végig a diszkurzivitás, az elbeszélőmód jellemzi, és igyekszik távol tartani magát a manapság szinte kötelező elméletieskedéstől. De van benne bőven, ennek ellenére, műfajpoétika, verstan, mitológiai elemzés, esztétikai megállapítás. Az *elvesztett alkotmánnyal* kapcsolatban például nagyon világos és határozott vonalakkal különíti el egymástól a humor, a szatíra és a komikum fogalmát, amely fogalmakat ma nagyon gyakran elkülönítés nélkül együttesen belegyömöszölnék az ironia gyűjtőnévébe — egyszerűen megfosztva az ironiát annak valóságos filozófiai tartalmától.

Két erősen átgondolt és következetese végiggitt vonása van a kötetnek: a katolikus hagyománykeresés és a klasszikus hagyományörzés, s ez a két vonás szervezi egységbe a különböző időkben és különféle események alkalmával készült írásokat. Az egyik a keresztény, azon belül is a katolikus eszmeiség jelenlétének felkutatása és megjelenésének pozitív értékelése. Már Petrarca úgynevezett konzervatívságának érintésénél az játszik pozitív értékelő szerepet, hogy hívó volt egy szabadgondolkodással hivalkodó korban. Többre tartotta a hívőséget a racionál, és kételyei voltak a természettudományok vezető szerepével kapcsolatban. Az erről szóló tanulmány pozitívrá hangolja a negatívumnak hangzó szót: konzervatív, de nem mai politikai áthallás gyanánt, hanem eszmei értelemben. Babits a „korabeli humanista igazi típusának” nevezte Petrarcát, Szöreyényi László nem látja ellentétben állónak ezt a „humanista” megjelölést a természettudományokat fenntartásokkal kezelő „konzervatív” jelzővel. Rákócziól írva is effajta történeti-eszmei rehabilitációt hajt végre, amikor kiemeli az elfeledésből-elfelejtetésből a fiatal Rákóczi jezsuita nevelését és annak végig érezhető hatását. A történettudományban, de szinte az egész szellemi életben már a 19. századtól kezdve gúnyszó, olykor már-már szitokszó volt a „jezsuita”, annak ellenére, hogy jelentős, nagy szellemi hatásukat és kiváló iskoláikat mindenki kénytelen volt elismerni. A Rákócziól szóló tanulmány — akár vitákat is vállalva — mer elszakadni a végig nem gondolt sablonoktól.

A kötet írásainak másik alapvonása az a szellemi átéltség, amit jobb szó híján itáliai klasszicitásnak tudok elnevezni. Ahogy Róma megélte Athént és Alexandriát, ahogy magába olvasztotta az atticitást és az alexandritást, úgy élte fel a toszkán késő középkor és korai reneszánsz Rómát és a teljes latinítást. S erre a különös itálianításra épült — a keresztény szellemiség mellett — az, amit az irodalomtörténet régi magyar irodalomnak nevez. A kötet írásainak klasszicitása abban áll, hogy (akkor is, amikor Aranyról,